

⁴ Vida Gábor akadémikus előadása a Magyar Tudományos Akadémián, 2007. március 8.

⁵ ENSZ/FAO-statisztikák, 2008. június és 2009. június.

⁶ Berend T. Iván akadémikus előadása a Mindentudás Egyetemén, 2004. szeptember 6. (*A globalizáció és hatása a centrum-periféria kapcsolatokra Európában.*)

A VÁROS VÁLSÁGA – A VIDÉK JÖVŐJE

*„Amit fejlődésnek hittünk, az nem volt más,
mint bomlás”*

Évek, ha nem évtizedek óta mondják, bizonyítják szakemberek, hogy korszakváltásra van szükség a környezetgazdálkodásban, mivel korunk életvitele olyan gazdasági-társadalmi-kulturális keretet hozott létre, amely feléli a természeti és az épített környezet erőforrásait. Feléli, mert visszafelépítés nélkül fogyasztja. Eddig a válság tünetei különösen jelentek meg egy-egy gazdasági szektorban, urbanizált környezetben, kisebb-nagyobb földrajzi térségben. Beszéltünk pénzügyi válságról, az éghajlati anomáliákról, a városi élet válságáról.

A 2008. év őszén bekövetkezett látványos gazdasági összeomlás ráirányította a figyelmet arra, hogy a *város válsága része a globális gazdasági krízisnek*, hiszen azt az eltorzult városi ingatlanpolitika és a hozzá tapadó pénzügyi technikák robbantották ki. A város válsága összefügg a gazdasági növekedés és a technikai haladás nyújtotta eredmények bővületével, az erőforrások korlátlan igénybevehetőségébe vetett hittel, a fogyasztói szemlélettel.

A város válsága ugyanakkor egyszerre globális és lokális kérdés. Egyazon paradigmaváltást igénylő témakörbe sorolható, mint a klímaváltozás megértése és megoldása, a természet- és a környezetvédelem ügye, a fogyasztói társadalommal szemben a helyi gazdaság és piac felélesztése,

a közvetlen részvétel igénye a közösségi ügyekben. Másfelől pedig statisztikailag adatoljuk, de tehetetlenül szemléljük, hogy miközben a városok túlburjánzanak, a vidék elnéptelenedik, kiürül. Évtizedes gazdasági forráselvonás és forrásmegvonás történt a vidékkel kapcsolatban, mely a városokban koncentrálódott. A városnak, mint a fejlődés motorjának volt alárendelve a gazdaság, még az infrastruktúra fejlesztése és a mezőgazdaság „iparosítása” is. Mára a vidéki lakosság a városban elérhető ellátástól függ az élet minden területén: munka, tanulás, egészségügy, lakás, bevásárlás, szórakozás. A falu, a vidék alvóhelyé, esetleg kiránduló célponttá vált. A *vidék válságát* elfedte a gazdasági növekedés és a jóléti fogyasztás erőltetése.

Magyarországi vonatkozásban e kettős válság jól tükröződik abban, hogy mind a városi, mind a községi önkormányzatok jelenlegi forrás- és eszközrendszere kimerült:

- az állami támogatás reálértéken csökken,
- a vagyonfelélés megtörtént (egyszeri forrás),
- a hitelfelvétel kockázatos,
- a polgári és üzleti élet túladóztatott,
- a saját erő kevés az uniós támogatáshoz, mely ma szinte az egyetlen fejlesztési forrás.

A krízis egyik fő okának a kiegyensúlyozatlanságot, az állami és „nagy” magánforrások gazdasági és (nagy)városi monopolhelyzetének létrejöttét – a túlzott centralizációt – tartom. Azt tapasztalhatjuk azonban, hogy a megoldások keresésében is hasonló „szerkezeti” probléma, egyensúlyatlanság van. A krízis megoldása kapcsán továbbra is ágazatiak és központiak a fő témák, pl. az építőipar, a gépjárműipar helyzete, a költségvetés szerkezete, a pénzügyi szektor gondjai. Ez az egyoldalú gondolkodás uralkodik, ha helyzetelemzésről, ha programadásról, ha jövedelemtermelésről vagy versenyképességről van szó.

Felmerül a kérdés: mi billentheti vissza a megbomlott egyensúlyt? Központi erőfeszítések, amelyekhez újabb – valahonnan elvont vagy megvont – erőforrás-koncentrációra van szükség? Belátható, hogy nem lehet megoldani az azt kiváltó eszközökkel a válságot.

A korszakváltás elválaszthatatlan új vagy más dimenzió bekapcsolásától, inkább rehabilitációjától. Az újratermelési folyamatokat meghatározó gazdasági és közéleti viszonyok térbeli kondíciói rendkívül gyengék. *Hiányzik a területi dimenzió, a térbeli gondolkodás, a hely – a település és térsége – figyelembevétele.* A korszakváltásnak a térben is meg kell jelennie azzal együtt, hogy más felfogású központi irányításra van szükség.

Az utóbbi évtizedben a gazdaságpolitika tervezése és a terület-, ill. településfejlesztés elvált egymástól, miként a globális és a lokális világ. Mintha létezhetnének külön-külön. A virtuális gazdaság, az ún. monetáris luftballon azért jöhetett létre, mert „elszakadt a földtől”. Pedig az anyagi és a szellemi javak előállítását az ország területét teljesen lefedő településterületekben folyik, a humán erőforrás (az ember és közösségei) „újratermelése” is térben, helyben történik. Közgazdasági nyelven szólva a kereslet elsődlegesen helyben és személyesen keletkezik, a kínálati válasz azonban elvált természetes párijától, a helyi kínálattól. A kínálat elkorcsosult, világcégek uniformizált termékválasztéka lett a lokális településeken. Megbomlott a helyi kereslet–kínálat szerves egysége.

Már csak ezért is, de „fundamentálisan” is, a megoldásban fő szerepet kell kapnia a területnek, közelebbről a földvagyonnak: a termőföldnek, a felszín feletti és alatti vizeknek, az erdőnek, az ásványkincseknek, a növény- és állatvilágnak. Az tarthatatlan állapot, ha a javak – vidéki – előállítói képtelenek az önfenntartásra, ha ehhez külső támogatásra szorulnak, ha kívülről-felülről kapják a pénzt a közösségi lét működtetéséhez. Vagyis, közvetve és közvetlenül, többet vonnak el tőlük, mint amennyit visszakapnak fenntartásra. Mindez tarthatat-

lan, gazdasági hatékonytalanságot, ebből adódóan távlatos lemaradást jelent.

A város és a gazdaság válságának kezelése tehát feltételezi a vidék rehabilitációját. Eredendően ugyanis nem a városnak van vidéke, hanem a vidéknek városa. A város válságának megoldásában ezért kulcsszerepe van a vidék fejlesztésének. Évtizedekig azt mondtuk: ipart a vidéknek! Ma mit ajánlunk? Földet, vizet a vidéknek! Bolondok voltunk? Vagy csak „*amire azt gondoltuk, hogy a haladás, az voltaképpen a bomlás*”? A város és a vidék válsága, illetve fejlesztése ugyanazon problémakör. A város válságából a kiút a kiegyenlítésen, a vidék jövőjének újraalapozásán nyugszik. *A korszakváltás ezért nem képzelhető el történelmi és közgazdasági visszafordulás nélkül!*

A paradigmaváltáshoz, a felzárkózáshoz más megoldás kell, ahogy a vitorlások mondják: „*Aki az előtte haladót utánozza, sose éri utol.*” Másképp kell gondolkodni. A területi dimenzió megerősítése, „*egyenjogúvá*” tétele új, eddig ki nem használt források bevonását jelenti. A rendező elvet az *önfenntartó*, pontosabban: *önfenntartható* településtér kialakítása felé tartó folyamatban, a *decentralizációban* látom. Ezt erősítő helyi adórendszerre és vagyongazdálkodási módra, visszacsatolásra van szükség: a források felhalmozásának és felhasználásának decentralizációjára, vagyis a többletérték helyben hagyására, a helyi önállóság erősítésére, város és vidék integrációjára – „*közös piacára*” –, hogy beinduljon a kiegyensúlyozott, fenntartható helyi jövedelem- és vagyoneképzés mechanizmusa.

Az *önfenntartáshoz*, a *decentralizációhoz*, az önkormányzatiság erősödése szükséges. (Figyelem, az *önfenntartás* nem teljes körű *önellátást* – autarkiót – jelent, hanem az adottságok árucserén alapuló, helyi érdekű érvényesítését.) A *decentralizáció* erősíti a helyi gazdasági, közösségi és rekreációs tevékenységet, amely állandó helyi kínálatot, munkaerőt, teljes piacot teremt, és egyben csökkenti a közlekedési igényt, az energiaszükségletet. A kevesebb közleke-

désnek, energiafogyasztásnak egyre jobb az esélyei, mert az informatika, a távközlés, a számítástechnika fejlődéséből (távmunka, távoktatás, információszerzés stb.) mindez kézenfekvően adódik, miközben az alapszükségletek helyi kielégítésében is gyors a technikai fejlődés (helyi és megújuló energia, építéstechnológia, helyi élelem, újrahasznosítás stb.). A vidéki életforma ezáltal felértékelődik.

A decentralizáció életképességének (köz)gazdasági feltétele, hogy a településeken újra létrejöjjenek *közvagyonok*, amelyeknek szoros kapcsolatban kell állniuk a megújítandó helyi adózással, a helyi piacok hálózatépítésével. Ilyen közvagyonformák például: a föld-, erdő- és vízközbirtokosságok, a termelő-, fogyasztó-, hitel- és értékesítőszövetkezetek (emlékezzünk a *Hangya mozgalomra*), a térségi és településfejlesztő társaságok. Mindebből kirajzolódik a jövő gazdaságának pillére: a *helyi gazdaság*, amelynek vezető tevékenységei az informatika, kommunikáció, környezetgazdálkodás, biotechnológia, agrokultúra. Mindez teljes mértékben megvan vagy könnyen telepíthető vidéken, és ezek révén megvalósítható a megújuló forrásokra alapozott önfenntartás az energiaellátásban is. A közvagyonosítás, a helyi élelmiszer- és energiaellátás együtt olyan helyi közgazdálkodási rendszert teremtene, amely kiteljesíti az önkormányzatiságot gazdasági, önfelkaroló oldalról.

Gyakorlati szempontból szükség van egységes elvű adatbázisra, amely révén tervezhető a „nagy” történelmi és közgazdasági visszapótlás, követhető az egyensúly helyreállítása, fenntartása. Ilyen az *ár-értékkataszter*, amely a jelen piaci árak és a potenciális értékek közötti különbséget dokumentálja. Például a föld vagy a víz ár-érték arány vizsgálata kimutatná a visszapótlás mértékét, hiszen országunk négy-szer ennyi embert tudna eltartani...

Magyarország újra előnybe kerülhet, mert ma már a gazdagodást nem a vas, az acél és a szénhidrogén mennyisége hozza, hanem az, ahogy a föld és a víz kincseit a Nap

közvetlen és közvetett energiáit a kreatív tudás hasznosítja. Ezeknek pedig bőviben vagyunk.

A helyi közösségek megerősödése, a helyi autonómiák teljessé válása lenne a valódi kerete a népesedési folyamatok megfordításának is – az *újránépesedésnek*. A cél: megújuló egyensúlyon alapuló *integrált önfenntartó helyi gazdaság és közösség*. Ez egy autentikus, lokális válasz globális kérdésekre.

Az írás gondolatiságának illusztrálására az öngazgatás és önfinanszírozás történelmi mintájának tekinthető erdélyi erődtemplomos települések műemlékeiből válogattam. Ezek a települések évszázadokon át harmóniát teremtettek mind közösségi életükben, mind környezetükkel, szomszédjaikkal. Nem volt szükségük vissza nem térítendő fejlesztési forrásokra, nem támadtak másokra, nem terjeszkedtek, viszont bármilyen (túl)erő támadását kérlelhetetlenül visszaverték. Gazdasági tevékenységük nem okozott természeti katasztrófát, sem piaci túltermelést, vagy inflációt, ismeretlen volt a kulturális dekadencia, viszont tudásban, művészetben folyamatosan élen jártak. A vidék és a város egymás kiegészítőseként, elválaszthatatlan párban működött. Megújuló egyensúlyban volt a hit, a tudás, az erő, a magán- és a közvagyon, a közellátás és a védelem, az egyéni és a közösségi boldogulás, a jog és a kötelezettség. Szerves egységet, univerzumot alkotnak a természeti és a gazdasági folyamatok, az építő szellem, a forrás és az építőanyag.

Nos, ez a páratlan kultúra fennmaradt, kőből emelt emlékei világörökséggé nyilvánítottak.

A maradandóság akkor lenne teljes, ha a világörökség részévé e kultúrának nemcsak kőbe vésett formái, a fizikai keret válna, hanem a létrehozó, önkormányzó közösségi tartalom is.

VARGA-ÖTVÖS BÉLA